

РАҚОБАТ НАВ СИНОВ КЎЧАТЗОРИДАГИ НАВ ВА КОНСТАНТ ЛИНИЯЛАРИНИНГ ТАШҚИ МУҲИТ ОМИЛЛАРИГА БАРДОШЛИЛИГИ КЎРСАТКИЧЛАРИ

Наджимов Талантбек Эшмурот ўғли

қ.х..ф.ф.д.

Дон ва дуккакли экинлар илмий-тадқиқот институти

ORCID: 0009-0001-1730-679X

Аннотация. Ушбу мақолада турли эколого-географик гуруҳларга мансуб кузги буғдой нав ва намуналари иштирокида чапиштириб олинган констант линияларнинг ташқи муҳит омилларига бардошлилик ҳамда ҳосилдорлик кўрсаткичлари тўғрисида маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: иқлим ўзгариши, кузги юмшоқ буғдой, сариқ занг, қўнғир занг, ётиб қолиш, ҳосилдорлик.

Аннотация. В статье представлены сведения о толерантности к внешним факторам среды и показателях урожайности константных линий, скрещенных с сортами озимой пшеницы и образцами, принадлежащими к разным эколого-географическим группам.

Ключевые слова: Изменение климата, озимая мягкая пшеница, желтая ржавчина, бурая ржавчина, покой, урожайность

Abstract. The article presents information on tolerance to external environmental factors and yield indicators of constant lines crossed with winter wheat varieties and samples belonging to different ecological and geographical groups.

Keywords: climate change, winter soft wheat, yellow rust, leaf rust, dormancy, yield

Кириш. Республикамиз аҳолиси кун сайин ортиб бориши баробарида дон маҳсулотларига бўлган талаб ҳам ортиб бормоқда. Шунинг учун Республикамизнинг суғориладиган майдонларида турли тупроқ-иқлим шароитларига мос, касаллик ва зараркуналдаларга чидамли, ҳосилдор, дон сифати юқори бўлган юмшоқ буғдойнинг янги навларини яратиш ва ишлаб чиқаришга жорий этиш ҳозирги куннинг долзарб муаммоларидандир.

Бугунги кунда ишлаб чиқариш доимий равишда ўзгариб турадиган табиий-иқлим, иқтисодий ва технологик шароитларда маданий ўсимлик навларини, шу жумладан, кузги буғдойнинг барқарор ҳосил бериш ва қурғоқчиликка чидамлилик хусусиятларини такомиллаштиришни талаб қилади [1; 188-194-б].

Олимларнинг таъкидлашича, буғдой етиштириладиган барча минтақаларда навнинг тарқалиши унинг ўсув даври давомийлигига боғлиқ. Ўсимлик ўсув даврининг давомийлиги навнинг табиий ўзгарувчанлиги билан белгиланиб, етиштириш шароитига ҳам боғлиқ, ўсимликнинг ўсув даври ташқи муҳитнинг турли омиллари таъсирида қисқариши ёки узайиши мумкин [2; 1307-1310-б].

С.К.Бобоев, Х.С.Тўрақулов., Б.А.Хасанов, Б.Расулов, Х.Т.Ядгаров таъкидлашларича, Ўзбекистоннинг дон экиладиган майдонларида ҳар йили зарарланган буғдой майдонлари 30-70%, баъзан 90% гача етади. Тажрибаларда исботланишича, сариқ занг касаллиги билан 80-100 % зарарланган навлар ҳосилдорлиги 18-20 ц/га, 1000 дон дон вази 26,0 г, касаллик билан ўртача даражада зарарланганда ҳосилдорлик -30,0 ц/га, чидамли навлар ҳосилдорлиги -36 ц/га ни ташкил этган. Шунингдек, сариқ занг билан зарарланган буғдой донидан олинган ун нонбоплик сифатини йўқотиши тадқиқотлар давомида аниқланган [77; 1-7-б].

Б.Холиқов таъкидлашича, бугунги кунда ғаллачилик соҳасини ривожлантиришда соҳа олимлари олдида республиканинг асосий майдонларида четдан келтирилган на-

влар экилаётганлиги боис янги маҳаллий навларни яратиш, уларни минтақалар шароитида тўғри жойлаштириш, самарали агротехникаларни ишлаб чиқиш ва такомиллаштириш, суғориладиган шароитларда етиштирилаётган ғалланинг сифат кўрсаткичларини яхшилаш йўналишидаги селекция ишларини кучайтириш каби вазифалар турибди [4; 18-19-б].

Тадқиқот услуги. Дала тажрибаларини ўтказиш, фенологик кузатув, ҳосилни йиғиштириш, ҳисоблаш лаборатория таҳлиллари “Бутун иттифоқ Ўсимликшунослик илмий-тадқиқот институти услуги” номли услубий қўлланма бўйича амалга оширилди.

Тадқиқот натижалари. Кузги юмшоқ буғдой нав линияларининг ташқи муҳит омилларига бардошлилиги дала шароитида аниқланди. Биз тажрибамизда буғдой ўсимлигининг сариқ ва қўнғир занг касалликлари билан зарарланиши, совуққа чидамлилиги ва ётиб қолишга бардошлилиги қайдаражада эканлигини ўргандик.

Тадқиқот олиб борилаётган нав ва линияларимизнинг сариқ занг билан касалланиш даражасини биз апрел ойининг 5-15 саналарида ўргандик. Касалланиш даражаси Миннерс шкала ёрдамида аниқланиб, фоиз ҳисобида белгиланди. Бунда, назорат сифатида олинган Чиллаки навида сариқ занг билан касалланиш кузатилиб, кўрсаткич 10 % ни ташкил этди. Шароф-100 навида сариқ занг билан касалланиш аломатлари кузатилмади. Ўрганилаётган линиялар орасида АС-2014-Д-39 линиясида касалланиш 20% ни кўрсатди. Бундан кўриниб турибдики, қолган барча линиялар сариқ занг касаллигига чидамли.

Қўнғир занг билан касалланиш бўйича нав ва намуналар устида ўрганиш ишлари олиб борилди ва Петерсон шкаласи бўйича фоизда баҳоланди. Тажрибамиздаги андоза навларда замбуруғ билан касалланиш ҳолати кузатилмади. Кузатув олиб борилаётган намуналар орасида фақатгина АС-2010-Д-30 намунасида касалланиш юзага келди ва 25%

Рақобатли нав синаш кўчатзоридаги нав ва линияларнинг ташқи муҳит омилларига бардошлилиги. 2022 йил.

№	Нав ва намуналар	Сариқ занг билан касалл.	Қўнғир занг билан касалл.	Совуққа чидам.	Ётиб қолишга чидам.
1	Чиллаки St	10	-	7	9
2	Шароф-100 St	-	-	7	9
3	АС-2010-Д33	-	-	7	9
5	АС-2010-Д23	-	-	5	9
7	АС-2010-Д30	-	25	7	9
4	АС-2012-Д3	-	-	7	9
8	АС-2012-Д41-8	-	-	7	9
9	АС-2012-Д31	-	-	7	9
6	АС-2013-Д30	-	-	7	9
10	АС-2013-Д14	-	-	5	5
11	АС-2014-Д39	20	-	7	3

кузатилди. Қолган линияларда касалланиш кузатилмади.

Тажрибада нав ва линияларнинг умумий ҳолати яъни қишлоқдан чиқиши, ва совуққа чидамлилиги 9 балли шкала ёрдамида баҳоланди.

Тажрибада кузатув олиб борилаётган барча нав ва линиялар совуққа чидамли эканлиги аниқланди. Назорат сифатида олинган Чиллаки ва Шароф-100 навлари 7 балл, яъни юқори бардошли эканлиги кузатилди. Танлаб олинган линиялар орасида АС-2010-Д33, АС-2013-Д30, АС-2010-Д30, АС-2012-Д41-8, АС-2012-Д31 линияларида ҳам назорат вариантлар билан бир хил 7 балл кузатилди. АС-2013-Д-14 линияси 5 балл билан ўртача бардошлилик намоён этди.

Рақобатли нав синов кўчатзоридаги кузги юмшоқ бўғдойнинг нав ва линияларининг ётиб қолишга чидамлилиги 9 балли шкала ёрдамида аниқланди. Андоза сифатида олинган навларда 9 балл барча ўсимликлар тик ҳолатда

бўлганлиги кузатилди. Изланиш давомида намуналарда 3, 5, 7, 9 балл ҳолатлари кузатилди. Қуйидаги АС-2010-Д33, АС-2012-Д-3, АС-2013-Д30, АС-2010-Д30, АС-2012-Д41-8, АС-2012-Д31 линиялари стандарт навлар билан мос равишда 9 балл, яъни вариантлардаги барча ўсимликлар тик ҳолатда бўлганлиги кузатилди. АС-2013-Д-14 линияси 5 балл билан ётиб қолишга кучсиз бардошли эканлиги кузатилди.

Хулоса. Олинган натижаларга асосида қуйидаги хулосалар қайд этилди:

- Ўрганилан констант линияларда сариқ занг билан касалланиш ҳолати 8 та линияда кузатилмади;
- Қўнғир занг билан касалланиш ўрганилганда, АС-2010-Д30 линиясида 25% ни қайд этди;
- Тадқиқ этилаётган 5 та линияда қишга чидамлилиги 7 балли ташкил этиб, айнан шу линияларда ётиб қолишга бардошлилик ҳам яхши натижа кўрсатди;

АДАБИЁТЛАР:

1. Леонова, С.А. Технологические свойства сортов пшеницы, допущенных к использованию на территории Республики Башкортостан как основа рационального использования зерновых ресурсов // Зерновая индустрия в XXI веке: сб. материалов II междунар. конф. - М.: Пищепромиздат, 2004. - С. 188-194.
2. Petrovic S., Maric S., Guberac V. and et al. Influence of environmental conditions and sowing rates on winter wheat yield. // Cereal Research Communications, 2008. №36, P. 1307-1310.
3. Бабоев С.К., Туракулов Х.С., Хасанов Б.А. Гены устойчивости пшеницы к желтой ржавчине и роль эпифитотий в появлении новых рас// Генетика, 2014. Том 50. № 3. –С. 1-7. (3).
4. Холиқов Б. Аграр илм-фандаги ютуқлар ва истиқболдаги вазифалар // “Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги” журналы. –2015. –№ 9. –Б. 18–19.